

ПАНЬКО Н. А.,
асистент кафедри
кримінального права та процесу
(Донецький національний університет)

УДК 343.98; 343.148

ДОКАЗОВЕ ЗНАЧЕННЯ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

У науковій статті піддані розгляду проблемні питання доказового значення висновку експерта. Автор здійснив аналіз наукової літератури з означеного питання, розглянув позиції провідних науковців щодо проблем визначення доказового значення. Проаналізовано відповідні норми Кримінального процесуального кодексу України відносно додержання принципу змагальності сторін кримінального провадження в аспекті призначення судової експертизи. Досліджено масив кримінальних проваджень та з'ясовано, що певні норми чинного КПК не можуть бути реалізовані на сучасному етапі розвитку кримінальної процесуальної практики. Автором запропоновано закріпити в процесуальному законі необхідність повідомити іншу сторону кримінального провадження про призначення експертизи, надати їй можливість залучити свого експерта для проведення дослідження, а також обов'язковість для сторін кримінального провадження погоджувати питання з судовим експертом.

Ключові слова: *судова експертиза, експерт, висновок експерта, доказове значення, експертна методика.*

В научной статье рассмотрены проблемные вопросы доказательственного значения заключения эксперта. Автор проанализировал научную литературу по данному вопросу, рассмотрел позиции ведущих ученых по проблемам определения доказательственного значения. Проанализированы соответствующие нормы Уголовного процессуального кодекса Украины относительно соблюдения принципа состязательности сторон уголовного производства в аспекте назначения судебной экспертизы. Исследован массив уголовных производств и выяснено, что определенные нормы действующего УПК не могут быть реализованы на современном этапе развития уголовной процессуальной практики. Автором предложено закрепить в процессуальном законе необходимость уведомить другую сторону уголовного производства о назначении экспертизы, предоставить ей возможность привлечь своего эксперта для проведения исследования, а также закрепить обязательство сторон уголовного производства согласовывать вопросы с судебным экспертом.

Ключевые слова: *судебная экспертиза, эксперт, заключение эксперта, доказательственное значение, экспертная методика.*

The problem questions of evidential value of expert conclusion are considered in this scientific article. The author of the article analyzed scientific literature on the examined question, considered positions of scientists which are engaged in the problems of determination of evidential value of expert conclusion. An author analyzed the norms of criminal judicial code of Ukraine, which touch principle of contentionness of sides in criminal procedure in the aspect of setting of judicial examinations. By an author plenty of criminal cases was investigational and it was set as a result of this research, that the norms of operating criminal judicial code cannot be realized in practice. An author suggests to fasten in a law obligatory notification of the second side in criminal procedure about setting of examination, and also to allow to participate in business to the expert and to enter the duty of sides to co-ordinate questions to the expert.

Key words: *judicial examination, expert, expert conclusion, evidential value, expert method.*

Вступ. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, попереднього слідства чи суду [1]. Експертиза є важливою складовою сучасного кримінального судочинства. Її функція полягає у розв'язанні на підставі спеціальних пізнань і навичок питань, що виникають під час розслідування та судового розгляду кримінальних справ. Об'єктами експертного дослідження можуть бути люди, трупи, речі, документи, транспортні засоби, явища і процеси [2, с. 207-208]. Результатом проведення експертизи вважають складання документа – висновку експерта, що є одним із передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України джерел доказів. Висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи [3].

Питання визначення місця та значення висновку експерта як остаточного продукту проведеної під час розслідування злочинів судової експертизи розглядали у своїх працях провідні вчені-криміналісти: Л.Ю. Ароцкер, Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, О.О. Ейсман, Н.І. Клименко, В.Я. Колдін, В.П. Колмаков, М.Л. Комісаров, Н.О. Комісарова, О.М. Моїсєєв, М.В. Салтєвський, М.Я. Сегай, В.П. Шибіко, О.Р. Шляхов та ін. Однак із прийняттям у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу України питання дослідження доказового значення висновку судового експерта набувають нової актуальності. Це пов'язано із запровадженням низки новел, які вносять суттєві зміни у діяльність усього складу правоохоронних органів України. Однією з таких новел є запровадження принципу змагальності сторін кримінального провадження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження норми змагальності у кримінальному провадженні в аспекті можливості призначення паралельної експертизи, розроблення рекомендацій щодо реалізації цієї норми.

Результати дослідження. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України задля реалізації принципу змагальності сторін гарантує сторонам кримінального провадження рівні права у наданні такого доказу, як висновок експерта. Згідно з положеннями нового КПК експерта може залучати як сторона обвинувачення, так і сторона захисту.

Ст. 243 КПК характеризує порядок залучення експерта та передбачає такі випадки: 1) сторона обвинувачення залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи, серед іншого й за клопотанням сторони захисту чи потерпілого; 2) сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, також і обов'язкової; 3) експерта може залучити слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 КПК [3].

Відповідно до роз'яснення, наданого Міністерством юстиції України, під час судового розгляду як доказ може бути надано одночасно два висновки, виконані різними експертами з одних і тих самих питань. Як за дорученням сторони обвинувачення, так і сторони захисту. У разі залучення експерта стороною захисту самостійно або за її клопотанням слідчим суддею варто мати на увазі, що на вирішення експерту можуть бути надані й інші питання, які мають значення для кримінального провадження та судового розгляду, стосуються об'єкта дослідження та не підлягали розв'язанню під час проведення експертизи, призначеної стороною обвинувачення. Така можливість забезпечує повноту дослідження всіх матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи [4].

Відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК України доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд визначають наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [3]. Фактичні дані визначено як відомості про факти, одержані в установленому законом порядку [5, с. 90-91]. Як уже було вказано, висновок експерта визнається джерелом доказів у справі. Він містить не тільки певні відомості про факти, але й повідомляє ті дані зі спеціальної галузі знань, на підставі яких експерт дійшов своїх вис-

новків [5, с. 195]. Таким чином, висновок експерта набуває доказового значення в системі доказів у кримінальній справі.

Доказове значення висновку експерта залежить від логічної форми висновку: висновок про наявність певного факту чи обставини має більшу доказову цінність, ніж висновок про можливість їх існування [6, с. 152]. Зі ст. 94 КПК України слід розуміти, що вказаний показник якості доказу неодмінно пов'язаний із сукупністю доказів, зібраних у справі. Зрештою, значення висновку експерта не можна розглядати окремо від інших доказів, його визначають лише в контексті конкретного провадження та зібраних у ньому інших фактичних даних. Сукупність наявних доказів може мати значення для прийняття рішення слідчим (судом) про винуватість особи у вчиненні злочину тільки тоді, коли у своєму завершальному вигляді виключає можливість додаткових версій чи інших тверджень, тобто певний висновок є єдиним і причиново зумовленим [5, с. 107]. Ю.К. Орлов доречно зауважує, що доказове значення висновку експерта зумовлене його відносністю, допустимістю, достовірністю [7, с. 129, 131-132]. Значущість (сила) доказу – це його доказова цінність, вагомість, переконливість.

На процес оцінки висновку судового експерта значною мірою впливає і впровадження в практику судової експертизи складного обладнання, новітніх методик, що робить висновок експерта більш складним для сприйняття особами, котрі не мають спеціальних знань. Різні характеристики експертних методик також зумовлюють його доказове значення. Іншими словами, висновок експерта в процесі його оцінки слідчим (судом) вважається відповідним певному ступеню доказового значення не тільки порівняно з іншими доказами, але й залежно від його власних якостей, як-от характеристики обраних експертом методик та здатність слідчого (суду) усвідомити результати їх застосування. Доказове значення експертизи пов'язане з конкретними обставинами справи, тобто важливістю фактичних даних за справою, що підлягають установленню. Таким чином, результатам експертизи притаманне доказове значення як джерелу доказів у системі інших доказів у кримінальному провадженні, що відбувається також завдяки властивостям змісту висновку експерта.

Важливою властивістю висновку експерта є його аргументованість, яку Ю.К. Орлов вважає однією з основних характеристик висновку експерта, якими визначене його доказове значення [6, с. 148]. Т.В. Авер'янова звертає увагу, що в дослідницькій частині висновку експерт повинен надати аналіз та синтез результатів досліджень, обґрунтування встановлених фактичних даних, представити наукове пояснення властивостей, виявлених дослідженням об'єктів [8]. У тексті свого висновку експерт має представити ґрунтовну оцінку результатів проведених досліджень, а також аргументувати зроблені висновки. Висновок експерта як процесуальний документ відображає підстави для внутрішнього переконання експерта, що сприяє формуванню внутрішнього переконання слідчого (суду) відносно доказового значення означеного джерела доказів. Доказове значення висновку експерта полягає також у тому, що він забезпечує слідчого (суду) від ухвалення необґрунтованого рішення у справі, а також унеможливорює відхилення результатів експертизи без достатніх на те підстав.

У науковій літературі акцентовано, що висновки експерта не мають бути термінологічно перенасиченими, їх повинен зрозуміти не лише спеціаліст, а й будь-який учасник судочинства [9, с. 161-162]. Інакше для оцінки слідчим доказового значення встановлених експертом фактів та обставин виникне потреба у додатковому допиті експерта чи проведенні інших слідчих дій [6, с. 151].

У літературі теоретико-філософського напрямку аргументацію визначено як переконання інших осіб шляхом обґрунтування правильності своєї позиції [10]. Проблема аргументованості висновку експерта набуває значущості у сенсі забезпечення правильного його сприйняття в ході встановлення доказового значення слідчим (судом). Аргументацію розглядають як комплексне явище, утворене в результаті діалектичного поєднання процесів – внутрішнього, який складається з отримання аргументів, формування внутрішнього переконання щодо предмета аргументації, прийняття рішення про необхідність аргументування; та зовнішнього – що складається із взаємодії судового експерта з іншими учасниками кримінального процесу з метою переконання їх у

правильності своєї позиції. З вищевказаного слід розуміти, що завданням аргументації є створення переконливого впливу за рахунок достовірності аргументів, їх несуперечливості, достатності та послідовності їх надання. У процесі аргументації діють закони логіки, що робить його упорядкованим та детермінованим. Особливої ролі в обґрунтуванні експертом результатів проведених досліджень набувають аспекти: контекстний, оцінний, модальності, ілюстративний [11].

Доказове значення висновку експерта – це та характеристика, яка відображає його місце в системі інших доказів у справі, а також рівень аргументованості висновку експерта та його придатності до розуміння слідчим (судом), іншими учасниками кримінального процесу. Доказове значення має бути враховане слідчим під час оцінки висновку експерта в системі доказів у кримінальній справі. Доказова значущість результатів експертизи зумовлена не лише їх місцем у системі інших доказів у справі, але й залежить від змісту висновку експерта, якостей опису в ньому перебігу та результатів досліджень [12, с. 412].

Піддавши глибинному аналізу масив експертних проваджень (вивчено двісті експертних проваджень, виконуваних у Донецькому науково-дослідному інституті судових експертиз та інших судово-експертних установах Міністерства юстиції України й Міністерства внутрішніх справ України, які надходили на рецензування та для проведення повторних експертиз, а також виконане опитування судових експертів із приводу надання ними роз'яснень та доповнень на досудовому слідстві та в судовому засіданні), ми дійшли висновку, що на цей час відсутня практика одночасного призначення та проведення судової експертизи стосовно одного об'єкта з одних і тих самих питань як за дорученням сторони обвинувачення, так і сторони захисту. Набула поширення практика послідовного призначення двох експертиз стосовно одного об'єкта. І в цьому вбачаємо ще один суттєвий недолік нового Кримінального процесуального кодексу. За нашим переконанням, відсутність жодних указівок щодо вироблених багаторічною практикою таких процесуальних видів експертиз, як додаткова, комісійна, повторна, комплексна поглиблює колізію, оскільки наведені види експертиз закріплені в межах цивільного, адміністративного та господарського судочинства [13, с. 211].

Суттєвою ознакою кожного роду експертизи є типова методика експертного дослідження. Значну роль в оцінці учасниками кримінального процесу висновку експерта відіграє ступінь відображення останнім застосованої методики дослідження.

О.Р. Россинська зазначає, що судово-експертне дослідження за своєю гносеологічною сутністю є різновидом процесу пізнання об'єктивної дійсності, здійснюваного шляхом застосування методів різних наук [14].

Методику судової експертизи слід розуміти як систему науково обґрунтованих методів, прийомів і технічних засобів (приладів, апаратури, пристроїв), упорядкованих і спрямованих на вивчення специфічних об'єктів і розв'язання питань, що стосуються предмета судової експертизи. Методика кожного роду й виду експертизи є специфічною, визначеною природою досліджуваних об'єктів і питаннями, які ставлять слідчі й судді, а розв'язують експерти певної спеціальності [15, с. 81-82].

Експертна методика – це програма дій, що надає експерту в категоричній або рекомендаційній формі поради щодо використання певних методів дослідження об'єктів, відносно послідовності і процедури застосування цих методів. Характер методики є категоричним або альтернативним (що надає експертові можливість вибору) і залежить від сутності застосовуваних методів і способів. Зміст методики становлять очікувані результати або їх варіанти. Дії та рекомендації, що містяться в програмі, пов'язані з умовами використання методів і способів, оскільки саме від цього залежать результати застосування методики. Методи як елементи методики застосовують у певній послідовності залежно від поставлених завдань і етапів їх вирішення, а також від умов, у яких проводиться дослідження. Експертна методика орієнтована на розв'язання експертного завдання, а не суто на дослідження об'єктів експертизи. Відтак, методика експертного дослідження є специфічною для кожного роду експертизи, що пов'язано з природою досліджуваних об'єктів і питаннями, розв'язуваними експертами певної спеціальності [15, с. 85].

Головним критерієм будь-якої методики є ефективність – досягнення необхідного результату в найкоротший термін. Основні оціночні параметри ефективності полягають у дієвості методики, що характеризується можливістю отримання достовірних результатів, визначених із достатньою точністю, з використанням щонайменшого обсягу об'єктів і витрат необхідного часу; в достовірності отриманих результатів, тобто відповідності їх фактичним обставинам справи; точності результатів; мінімальному обсязі матеріалу, необхідного для проведення дослідження (кількість речовини, вихідних даних, зразків тощо); мінімальному часу, необхідному для проведення досліджень; збереженні речових доказів; мінімізації витрат матеріальних ресурсів. Ефективність методики в кожному конкретному випадку може бути найбільш повно оцінена за кожним її показником окремо, виходячи з конкретних умов проведення дослідження і характеру розв'язуваних завдань. Ефективність експертної методики визначена можливістю отримання максимального обсягу інформації про об'єкт за мінімальних часових, трудових і матеріальних витрат. Отримані при цьому результати мають бути точними, наочними і надійними [16, с. 154].

У роз'ясненні Міністерства Юстиції України зазначено, що під час оцінки судом двох висновків із аналогічних питань, складених різними експертами, які можуть бути подані як стороною обвинувачення, так і стороною захисту, та в разі їх розбіжності питання застосованих експертом методів матиме вирішальне значення для врахування та покладення результатів експертизи в основу рішення [4]. Однак цю тезу не можна визнати повністю обґрунтованою, позаяк вироблені чітко визначені методики експертного дослідження, які можуть бути застосовані до кожного конкретного об'єкта. У разі розбіжності вказаних експертних висновків може йтися лише про експертну помилку та некомпетентність одного з судових експертів.

Висновки. Підсумовуючи викладене, доходимо висновку, що процесуальна норма щодо можливості призначення судової експертизи стосовно одного об'єкта з одних і тих самих питань, як за дорученням сторони обвинувачення, так і сторони захисту, є неефективним засобом забезпечення принципу процесуальної рівності та змагальності сторін кримінального провадження, оскільки за вказаних умов кожен судовий експерт має представити однаковий висновок, спираючись на певну експертну методику та належну аргументацію свого висновку.

Задля вирішення такої колізії доцільним вважаємо процесуальне закріплення необхідності повідомляти іншу сторону про призначення експертизи та надання можливості іншій стороні залучити свого експерта до проведення дослідження, тобто повернути до норм чинного КПК такі процесуальні види експертиз, як додаткова, комісійна, повторна, комплексна. Доцільним видається надання можливості сторонам кримінального провадження погоджувати питання з судовим експертом, з цією метою залучати спеціаліста, що сприятиме оптимізації формування додаткових експертних завдань, добору об'єктів для проведення дослідження, а також наданню інших видів консультативної допомоги.

Список використаних джерел:

1. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р., № 4038-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.
2. Белкин А.Р. Теория доказывания : науч.-метод. пос. / А.Р. Белкин – М. : Норма, 1999. – 418 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – 25 трав. – Ст. 1370.
4. Ткаченко Н.М. Використання спеціальних знань відповідно до нового Кримінального процесуального кодексу України / Н.М. Ткаченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/42780>.
5. Грошевий Ю.М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. пос. / Ю.М. Грошевий, С.М. Стахівський. – К. : КНТ ; Видавець Фурса С.Я., 2006. – 272 с.
6. Орлов Ю.К. Судебная экспертиза как средство доказывания в уголовном судопроизводстве / Ю.К. Орлов. – М. : Ин-т повышения квалификации Росс. федер. центра судеб. экспертизы, 2005. – 264 с.

7. Орлов Ю.К. Формы выводов в заключении эксперта : методическое пособие / Ю.К. Орлов. – М. : ВНИИСЭ, 1981. – 160 с.
8. Аверьянова Т.В. Судебная экспертиза: курс общей теории / Т.В. Аверьянова. – М. : Норма, 2006. – 480 с.
9. Щербаковский М.Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование : учеб.-практ. пос. / М.Г. Щербаковский. – Х. : Эспада, 2005. – 544 с.
10. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации / А.Д. Белова. – К. : КГУ им. Тараса Шевченко, 1997. – 300 с.
11. Моїсєєв О.М. Аспекти аргументації висновку експерта / О.М. Моїсєєв // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2006. – Вип. 6. – С. 136–143.
12. Панько Н.А. Доказове значення висновку експерта / Н.А. Панько // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 409–414 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09pnazve.pdf>.
13. Щербаковський М.Г. Нормативне регулювання використання спеціальних знань у новому Кримінальному процесуальному кодексі України / М.Г. Щербаковський, С.О. Торопов // Право і безпека. – 2012. – № 4. – С. 209–213.
14. Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе / Е.Р. Россинская. – М. : Норма, 2005. – 656 с.
15. Клименко Н.І. Сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку та підвищення ефективності судових експертиз : навч.-метод. пос. / Н.І. Клименко, Н.О. Комісарова, М.Л. Комісаров ; за ред. проф. Н.І. Клименко. – Донецьк : ТОВ «Цифрова типографія», 2012. – 234 с.
16. Сімакова-Єфремян Е.Б. Про критерії оцінювання методик проведення судових експертиз в Україні / Е.Б. Сімакова-Єфремян, Т.Є. Балинян, Л.М. Дереча // Теорія та практика судової експертизи та криміналістики. – Х. : Право, 2010. – Вип. 10. – С. 151–161.

